

Reetta Toivanen, kestävyystieteen professori (erit. alkuperäiskansojen kestävä kehitys), Helsingin yliopiston kestävyystieteen instituutti HELSUS ja kulttuurien osasto, humanistinen tiedekunta

Asia: VNS 7/2025 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon ensimmäinen osa Strateginen toimintaympäristöanalyysi sekä skenaarioita vuoteen 2045

<https://www.eduskunta.fi/pdf/VNS+7/2025>

Teema: Arktinen problematiikka

Kiitän tulevaisuusvaliokuntaa pyynnöstä lausua valtioneuvoston tulevaisuusselonteon ensimmäisestä osasta ja varsinkin arktisen alueen problematiikasta. Tarkastelen selontekoa humanistisen kestävyystieteen näkökulmasta, erityisesti pohjoisen, saamelaisen, paikallisyhteisöjen ja arktisen muutoksen kannalta.

Selonteko on kunnianhimoinen ja laaja. Se tunnistaa hyvin sen, että elämme samanaikaisesti geopoliittisen, ekologisen, teknologisen ja yhteiskunnallisen murroksen keskellä. Se tunnistaa myös arktisen alueen strategisen merkityksen kasvun, sotilaallisen aktiivisuuden lisääntymisen arktisella alueella, ilmaston kuumenemisen kiihtymisen sekä sen, että saamelaiset kokevat ensimmäisten joukossa ilmastomuutoksen ja luontokadon vaikutukset kulttuuriin, perinteisiin elinkeinoihin, terveyteen ja hyvinvointiin.

Keskeinen huomioni on kuitenkin seuraava: selonteko tunnistaa arktisen muutoksen, mutta ei vielä käsittele sitä riittävästi pohjoisena, paikallisena ja oikeudellisena kysymyksenä. Arktinen alue näyttäytyy siinä ennen kaikkea strategisena toimintaympäristönä, mutta liian vähän elettyinä ympäristönä, kotiseutuna ja jatkuvan sopeutumisen tilana. Tämän vuoksi saamelaisen, paikallisyhteisöjen ja luontaiselinkeinojen asema jää asiakirjassa liian ohueksi.

1.1.1 Kysymys merireittien avautumisesta

Lausunnossa vastaan erityisesti valiokunnan esittämään kysymykseen siitä, millaisena arktisen alueen merireittien avautumisen ja ympäristön muuttumisen vaikutukset arktisten alkuperäiskansojen elämään näyttäytyvät pitkällä aikavälillä, sekä siitä, miten selonteon muutostekijöitä ja skenaarioita voidaan arvioida tästä näkökulmasta.

Keskeinen viesti on seuraava: arktisten merireittien avautuminen ei ole alkuperäiskansoille ja paikallisyhteisöille ensisijaisesti logistinen tai taloudellinen kysymys. Kyse on elinympäristön, kulttuurisen jatkuvuuden ja päätösvallan murroksesta.

Kun meri, jää, kalakannat, eläinten liikkeet, rannikkoalueet ja vuodenaajat muuttuvat samaan aikaan kun kuljetus, infrastruktuuri, luonnonvarapaineet ja turvallisuuspoliittinen kiinnostus kasvavat, kyse ei ole vain uusista reiteistä kartalla. Kyse on siitä, millaisin ehdoin arktisella alueella voidaan tulevaisuudessa elää, harjoittaa elinkeinoja ja siirtää tietoa sukupolvelta toiselle.

Pitkällä aikavälillä, seuraavan noin 25 vuoden aikana, suurin riski ei ole vain ympäristön fyysinen muuttuminen. Vielä vakavampi riski on se, että ekologinen epävarmuus ja ulkopuolelta tuleva ohjaus vahvistuvat samanaikaisesti. Tällöin arktisten alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen elämä voi muuttua yhä enemmän jatkuvaksi sopeutumisiksi tilanteessa, jossa päätösvalta oman elinympäristön tulevaisuudesta etääntyy niistä yhteisöistä, joita muutos koskee ensimmäisenä.

Ensimmäinen kriittinen huomio koskee osallisuutta.

Selonteko kuvaa itseään osallistavaksi skenaariotyöksi. Siinä todetaan, että valmisteluun liittyi 40 tulevaisuusdialogia ja noin 300 osallistujaa sekä laaja ministeriöiden välinen yhteistyö. Tämä on sinänsä tärkeää ja myönteistä. Pohjoisen Suomen, saamelaisen aseman ja arktisen alueen paikallisyhteisöjen näkökulmasta jää kuitenkin epäselväksi, miten niiden tieto, kokemukset ja tulevaisuusnäkemykset ovat konkreettisesti vaikuttaneet skenaarioihin, riskikuvauksiin ja varautumisen prioriteetteihin. Selonteko puhuu osallistamisesta yleisellä tasolla, mutta ei avaa sitä, miten valtaa ennakkoinnissa ja tulevaisuuden määrittelyssä on tosiasiallisesti jaettu.

Kyse ei ole pienestä metodisesta yksityiskohdasta, vaan demokraattisesta ja oikeudellisesta kysymyksestä. Jos tulevaisuutta koskeva valtakunnallinen ennakkointi tehdään tavalla, jossa alkuperäiskansan ja paikallisyhteisöjen ääni tunnustetaan, mutta sitä ei kunnolla institutionaalisesti kytketä itse ennakkointiin, vaarana on, että pohjoista koskevat ratkaisut tehdään edelleen etäältä. Tällöin ihmiset, joita muutos koskee ensimmäisinä ja konkreettisimmin, jäävät tiedon tuottajina sivurooliin. Arktisessa Suomessa tämä ei ole kestävä lähtökohta.

Toinen huomio koskee luontaiselinkeinoja.

Selonteossa todetaan aivan oikein, että saamelaiset kokevat ilmastonmuutoksen ja luontokadon vaikutukset perinteisiin elinkeinoihin. Asiakirja ei kuitenkaan juuri avaa sitä, mitä tämä käytännössä tarkoittaa poronhoidolle, kalastukselle, metsästykselle tai keräilylle. Nämä elinkeinot jäävät maininnan tasolle eivätkä nouse omaksi tulevaisuus- ja varautumiskysymykseksi.

Tätä voidaan pitää merkittävänä puutteena. Juuri näissä elinkeinoissa näkyvät yhtä aikaa ilmastonmuutoksen, luontokadon, muuttuvan maankäytön, infrastruktuurihankkeiden, matkailun kasvun ja turvallisuuspoliittisen kiristymisen yhteisvaikutukset. Poronhoidon kannalta kysymys ei ole vain säästä, vaan laidunkiemion häiriintymisestä, jään, lumen ja roudan muutoksista, kulkureittien katkeamisesta sekä maankäytön pirstoutumisesta. Kalastuksessa kyse ei ole vain saalismääristä, vaan vesistöjen, jääolojen, lajitojen ja vuodenaikaisrytmien muutoksista. Metsästyksessä ja keräilyssä kyse on siitä, miten ekologinen epävarmuus ja alueiden käytön muutokset siirtävät koko elämänmuodon ehtoja. Selonteko tunnistaa haavoittuvuuden, mutta ei vielä analysoi riittävästi sitä, millaisia politiikkatoimia näiden elinkeinojen jatkuvuus edellyttää.

Kolmas huomio liittyy ilmastonmuutokseen.

Selonteon vahvuutena on, että se toteaa tämän suoraan: ilmaston lämpeneminen kiihtyy, ääri-ilmiöt voimistuvat ja arktinen alue lämpenee lähes neljä kertaa nopeammin kuin muut alueet. Samalla se toteaa, että muutokset jään ja roudan esiintymisessä, vedenkierrossa ja elinympäristöissä vaikuttavat infrastruktuuriin, maaperän kantavuuteen, merenkulkuun, rakennuksiin ja yhteiskuntien sopeutumiskykyyn. Nämä ovat tärkeitä havaintoja.

Juuri tässä kohdassa selonteolta olisi kuitenkin tarvittu enemmän. Pohjoisessa ilmastonmuutos ei ole enää ensisijaisesti tuleva uhka, vaan jo käynnissä oleva elinolojen muutos. Arktisessa Suomessa ihmiset eivät valmistaudu johonkin kaukaiseen muutokseen, vaan elävät jo nyt jatkuvan ja kiihtyvän sopeutumisen keskellä. Tämä näkökulma jää asiakirjassa liian abstraktiksi. Ilmastonmuutos näyttäytyy strategisena muutostekijänä, mutta vähemmän elettyinä nykyisyytenä.

Tällä erolla on merkitystä. Kun ilmastonmuutos ymmärretään jo nykyhetkessä vaikuttavana muutoksena, myös politiikan kysymys muuttuu. Tällöin ei enää riitä, että puhutaan yleisellä tasolla varautumisesta tai resilienssistä. On kysyttävä, ketkä sopeutuvat, millä ehdoilla, millä resursseilla ja kenen kustannuksella. On myös kysyttävä, miten kulttuurinen jatkuvuus, kielelliset oikeudet, elinkeinot ja asumisen edellytykset turvataan alueilla, joilla muutos on nopeinta. Tässä suhteessa selonteko olisi voinut olla huomattavasti konkreettisempi.

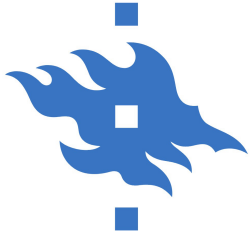
Neljäs huomio koskee arktisen alueen turvallistumista ja militarisoitumista.

Selonteko toteaa selvästi, että sotilaallinen aktiivisuus kasvaa arktisella alueella, että kiristynyt turvallisuustilanne heijastuu arktiselle alueelle aiempaa voimakkaammin, että hybridi-vaikuttaminen ja kriittiseen infrastruktuuriin kohdistuvat iskut ovat kasvava riski ja että sotilaallisen toiminnan lisääntyminen kasvattaa onnettomuuksien, väärinymmärrysten ja selkkausten riskiä. Lisäksi liitteen villit kortit nostavat esiin mahdollisuuden arktisen alueen konfrontaation eskaloitumisesta. Nämä havainnot ovat tärkeitä ja perusteltuja.

Myös tässä jää kuitenkin puuttumaan paikallinen yhteiskunnallinen analyysi. Selonteko tarkastelee militarisoitumista lähes yksinomaan geopolitiikan, huoltovarmuuden ja strategisen kilpailun näkökulmasta. Se ei juuri käsittele sitä, mitä turvallisuusympäristön kiristyminen merkitsee paikallisyhteisöille arjen tasolla: maankäytölle, liikkumiselle, poronhoidon ja muiden luontaiselinkeinojen tilalle, palvelurakenteelle, kunnille, asumiselle ja sosiaaliselle turvallisuudelle.

Tähän liittyy myös hyvin konkreettinen kysymys asuntojen riittävydestä ja jakautumisesta. Monilla pohjoisten paikkakunnilla asuminen on jo ennestään paineessa matkailun kasvun, kausityön, lyhytaikaisuokrauksen ja niukan asuntokannan vuoksi. Jos samaan aikaan puolustusvoimien, rajaturvallisuuden, harjoitustoiminnan tai muun turvallisuusinfrastruktuurin läsnäolo kasvaa, syntyy kilpailua asunnoista, tiloista ja palveluista. Tämä ei ole sivuasia, vaan yksi niistä tavoista, joilla geopolitiittinen murros konkretisoituu kuntatasolla. Selonteko ei juuri tunnista tätä. Juuri siksi valiokuntakäsittelyssä olisi tärkeää täydentää asiakirjaa myös sosiaalisen infrastruktuurin näkökulmasta.

Viides huomio koskee kansainvälistä vertailua.

Kun selontekoa peilaa kansainvälisiin arktisiin strategioihin, Suomen vahvuudet ja puutteet näkyvät aiempaa selvemmin. EU:n arktinen politiikka painottaa ilmastoa, ympäristöä, rauhaa ja vakaata yhteistyötä, mutta samalla myös alkuperäiskansoja, paikallisyhteisöjä ja tulevia sukupolvia. EU viittaa myös täyden ja aidon kuulemisen sekä vapaan, ennakkollisen ja tietoon perustuvan suostumuksen periaatteeseen silloin, kun toimet vaikuttavat alkuperäiskansoihin. Kanadan arktinen ja pohjoinen politiikkakehys taas on rakennettu nimenomaisesti yhdessä alkuperäiskansojen, aluehallintojen ja muiden pohjoisten toimijoiden kanssa. Siinä ei puhuta vain kuulemisesta, vaan politiikan yhteiskehittämisestä, kumppanien omista luvuista ja siitä, että niin sanotut Ottawa-lähtöiset ratkaisut eivät ole toimineet. Ruotsin arktinen strategia toteaa Suomea suoremmin, että saamelaiden mahdollisuuksia säilyttää ja kehittää identiteettiään, kulttuuriaan, kieltään ja perinteisiä elinkeinojaan on vahvistettava. Norjan arktinen politiikka puolestaan lähtee siitä, että sisä- ja ulkopolitiikka kohtaavat pohjoisessa ja että vahvat paikallisyhteisöt ovat myös turvallisuuspolitiikkaa. Myös Tanskan arktisen neuvoston puheenjohtajuusohjelma nostaa ensimmäiseksi prioriteetiksi alkuperäiskansat ja arktiset yhteisöt.

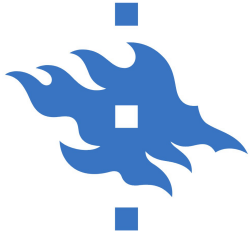
Tässä vertailussa Suomen selonteon vahvuutena on, että se tunnistaa suuria murroksia yhtä aikaa: ilmastomuutoksen, turvallisuusympäristön kiristymisen, teknologisen muutoksen ja demokratian koetuksen. Se ymmärtää, että arktinen alue on nopeasti muuttuva strateginen kokonaisuus. Vertailu osoittaa kuitenkin myös sen, missä Suomella on vielä kehitettävää. Selonteko tunnistaa saamelaiset ja paikallisyhteisöt vaikutusten kohteina, mutta ei vielä riittävästi toimijoina, joiden kanssa tulevaisuutta rakennetaan. Se tunnistaa perinteiset elinkeinot haavoittuvina, mutta ei käsittele niitä omana poliittisena kokonaisuutenaan. Se tunnistaa ilmastomuutoksen kiihtymisen, mutta ei riittävästi sitä, että sopeutuminen on pohjoisessa jo nyt jokapäiväistä työtä. Ja se tunnistaa militarisoitumisen, mutta ei juuri analysoi sen sosiaalisia seurauksia asumiselle, palveluille, liikkumiselle ja paikalliselle elämänmuodolle.

Humanistisen kestävyystieteen näkökulmasta selonteon suurin puute on se, että yhdenvertaisuus, ihmisoikeudet, vähemmistöjen oikeudet ja niin sanottu *multi-species justice* eivät vielä jäsennä arktista tulevaisuutta riittävän vahvasti. Arktinen alue ei ole vain strateginen resurssi- ja turvallisuustila, vaan monilajinen elinympäristö, jossa ihmisten, eläinten, kalakantojen, laiduntien, metsien, jokien, rannikoiden ja jääolosuhteiden muutokset kietoutuvat toisiinsa. Kun poron laidunkierto häiriintyy, kalojen liikkeet muuttuvat ja lumen, jään ja roudan rytmit järkkyvät, kyse ei ole vain luonnon muutoksesta vaan myös kulttuurisista oikeuksista, ruokaturvasta, tiedon siirtymisestä ja yhteisöllisen jatkuvuuden ehdoista. Suomen ei olisi perusteltua seurata arktisessa politiikassaan vain koventuvan geopolitiikan logiikkaa, vaan pitää kiinni siitä, että kestävyys, oikeudet ja paikallisen elämän jatkuvuus ovat myös turvallisuuden ydintä.

Lausuntoni keskeinen viesti on, että tulevaisuusselonteko tarvitsee pohjoisen suhteen syventämistä kolmella tavalla.

Ensinnäkin osallisuus on vietävä tunnistamisesta rakenteisiin. Saamelaiden ja muiden arktisten paikallisyhteisöjen on oltava mukana paitsi kuultavina myös ennakkoinnin tiedontuottajina, skenaarioiden rakentajina ja varautumisen ehtojen määrittelijöinä.

Toiseksi luontaiselinkeinot on tunnistettava turvallisuus-, ilmasto- ja tulevaisuuspolitiikan ytimeen kuuluvina kysymyksinä, ei kulttuurisena reunahuomiona. Poronhoito, kalastus, metsästys ja keräily eivät ole vain perinnettä, vaan toimeentuloa, tietoa, alueellista jatkuvuutta ja huoltovarmuutta.

Kolmanneksi arktinen muutos on ymmärrettävä samanaikaisesti ekologisena, yhteiskunnallisena ja turvallisuuspoliittisena kokonaisuutena. Ilmastonmuutos, luontokato, militarisoituminen, matkailupaine, infrastruktuurimuutokset ja asumisen kriisit eivät tule pohjoiseen erillisinä ilmiöinä, vaan kasautuvina paineina. Tulevaisuuspolitiikan on kyettävä vastaamaan tähän yhteisvaikutukseen.

Lopuksi voidaan todeta, että arktisten merireittien avautumisen ja ympäristön muuttumisen pitkäaikainen vaikutus arktisiin alkuperäiskansoihin on se, että ne voivat samanaikaisesti heikentää elinympäristön ennakoitavuutta, lisätä ulkopuolista painetta alueiden käyttöön ja kaventaa yhteisöjen omaa päätösvaltaa, ellei tulevaisuuspolitiikkaa tehdä yhdessä niiden kanssa, joita muutos koskee.

Juuri tästä näkökulmasta valtioneuvoston tulevaisuusselonteon keskeinen puute on se, että se tunnistaa arktisen muutoksen, mutta ei vielä riittävästi rakenna sen tarkastelua oikeuksien, osallisuuden ja yhteistuotetun ennakointitiedon varaan.

Helsingissä, 24.3.2026

Reetta Toivanen